

Ксенија Кончаревић / Милан Радовановић

Православни богословски факултет, Универзитет у Београду / Београдска богословија Св. Саве, Београд

О једном могућем приступу лексикографији теолошких речника (Организациони принципи и конструкцијска решења)

Сажетак: У раду* се најпре даје преглед досадашњих проучавања и лексикографске обраде теолошке терминологије у словенском ареалу, а затим се обрађују методолошка питања израде једног дидактичког теолошког речника (К. Кончаревић, М. Радовановић, Руско-српски и српско-руски теолошки речник. Београд: Службени гласник — Хришћански културни центар, 2012), као првог речника овог профила у руско-српској лексикографији. Разматрају се организациони принципи и конструкцијска решења примењена у више етапа израде овога речника: (а) теоријско заснивање структуре речника, одабира и презентације лексема, (б) селекција грађе на основу извора — примарне (теолошка научна и уџбеничка литература, информативни материјали, црквено-правна, црквено-дипломатска документа, посланице, проповеди) и секундарне литературе (речници), (в) лексикографска обрада одредница и (г) апробирање материјала у наставној пракси.

Кључне речи: Теолингвистика, лексикографија, теолошка терминологија, руски језик, српски језик, преводни термилошки речник.

Терминсистем богословских дисциплина у словенским језицима постао је предмет лингвистичких испитивања тек од 90-их година XX века, када почиње конституисање теолингвистике као засебне области језикословних испитивања. Најдаље се у разради ове проблематике отишло у пољској лингвистици, где налазимо монографије, тематске зборнике и радове о синхронизацијским и дијахронизацијским аспектима структуре и функционисања теолошке терминологије из монолингвалне и конфронтационе перспективе¹.

* Рад је израђен у оквиру пројекта Православног богословског факултета Универзитета у Београду под насловом „Српска теологија у XX веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту — историјска и савремена перспектива“, потпројекат „Славистичка истраживања у теолингвистици“, који финансијски подржава Министарство просвете и науке Републике Србије (евиденциони број пројекта 179078).

¹ Исп.: Kamińska M., 1993, *Z problemów funkcjonowania terminologii religijnej w świadomości wiernych*, [w:] *Język a chrześcijaństwo*, red. I. Bajerowa, M. Karpluk, Z. Leszczyński, Lublin, s. 85–94; Kulwicka-Kamińska J., 2004, *Kształtowanie się polskiej terminologii muzułmańskiej*, Toruń; Karpluk M., 1999, *O staropolskiej terminologii chrześcijańskiej (inspiracje czeskie)*, [w:] *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, red. B. Kreja, Gdańsk, s. 29–35; Karpluk M., 2001, *Słownictwo staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków; Klich E., 1927, *Polska Terminologia chrześcijańska*, Poznań; Łapicz Cz., 2006, *Z zagadnień przekładu muzułmańskiej terminologii religijnej na język polski i białoruski*, [w:] *Dni Adama Mickiewicza na Krymie*, nr 2. Symferopol, s. 165–179; Łapicz Cz., 2007, *Z zagadnień przekładu muzułmańskiej terminologii modlitwowej na język polski i białoruski*, [w:] *Z przeszłości i teraźniejszości języka polskiego. Księga pamiątkowa dedykowana Teresie Friedelównie*, Toruń, s. 99–117; Miguta Ks. B. red., 2002, *Leksykografia chrześcijańska na progu trzeciego tysiąclecia*; Szumilas D., 2001, *O genezie terminologii teologiczno-moralnej i etycznej*, „SEX“, s. 17–29.

У руској и украјинској науци о језику такође налазимо дисертациона истраживања, монографије, студије и чланке из ове области², док је у српској лингвистици она остала готово неистражена³.

Лексикографска продукција у овој сфери (једнојезични и преводни речници теолошке терминологије) такође је веома развијена у Пољској⁴, Русији⁵, мање у Србији⁶ и Украјини⁷.

² Исп.: Бібла С.В. *Джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад): Автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.01.* — Київ, 1997. — 20 с.; Бугаєва І.В. *Православний соціолект и его лексикографическое описание // Единство системного и функционального анализа языковых единиц: материалы Междунар. науч. конф. (г. Белгород, 11–13 апр. 2006) Ч.2.* — Белгород, 2006. — С. 336–339; Горбач О. *Українська народна релігійно християнська термінологія і лексика (1988) // Статті к 1000-ліття християнізації Руси-України.* Мюнхен, 1991. — С. 99–146; Горбач О. *Українська народна релігійно-християнська термінологія і лексика // Наукові Записки Українського Вільного Університету.* — Ч. 13. Філологічний факультет. Збірник Мовознавчої Комісії Наукового Конгресу в 1000-ліття Хрищення Руси-України. — Мюнхен, 1988. — С. 6–15; Жерновой Є.Г. *Релігійна термінологія // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукр. Наук. конф. Львів, 13–15 травня 1998 р.* — Львів: Вид-во Львів. Богосл. Акад., 1998. — С. 97–103; Пуряєва Н.В. *Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів): Автореферат дис. канд. філол. наук: 10.02.01.* — К. 2001. — 20 с.; Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукр. Наук. конф. Львів, 13–15 травня 1998 р. — Львів: Вид-во Львів. Богосл. Акад., 1998; Шестак Л. А. *Проблеми тезауруса: релігійне мововидення, мироощування, філософія, мовна образність.* — Мир Православ'я. 1997. — Вип. 1. — С. 131–135.

³ Исп. К. Кончаревіч, *Руска лексика из релігійско-црквене сфере и њена лексикографска обрада (соціолингвистички и лингвокултуролошки пристици).* // *Творбена и лексика семантика у српском и другим словенским језицима. Радови са IV лингвистичкој скупштини „Бошковићеви дани“ (Подгорица, 8.–9.10.1998),* Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1999, стр. 205–218; Р. Бајић, „Светосавље“ в лексике савременог српског језика. // Е. В. Плисов (ред.), *Проблеми изучения религиозных текстов. Межвузовский сборник научных трудов.* Нижний Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2010; И. Кнежевић, *Теолошки дискурс енглеској и српској језика: лексичко-семантички и стилстички проблеми преводнења.* Београд: Институт за теологију истраживања — Православни богословски факултет, 2010, 125 стр.

⁴ Godyn J., 1995, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblistów języka polskiego, Kraków; Warszawa; Hofman H. et al. (oprac), 1993, Słownik słów kluczowych z religioznawstwa, Kraków; Warszawa; Komornicka A., 1994, Słownik zwrotów i aluzji biblijnych, Łódź; Korolko M., 1999, Leksykon kultury religijnej w Polsce. Miejsca, obrzędy, wspólnoty (z przydatkiem literackich wypisów), Warszawa; Lewicki R., 2002, Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski, Warszawa; Markunas A, T. Uczyciel, 1999, Leksykon Chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski, Poznań; Markunas E, Uczyciel T, 2001, Popularny słownik sakralnych polskich i ukraińskich, Poznań; Sztolberg-Bbybluk M., 1994, Podręczny słownik rosyjsko-polskich i polsko-rosyjskich terminów chrześcijańskich, Toruń; Poniatowski Z. red., 1969, Mały słownik religioznawczy, Warszawa.*

⁵ Азаров А. А. *Русско-английский словарь религиозной лексики.* — М.: Руссо, 2002; *Азбука христианства. Словарь-справочник важнейших понятий и терминов христианского учения и обряда.* — М.: МА-ИК „Наука“, 1997; *Англо-русский словарь в помощь христианскому переводчику.* Под ред. М. Макарова. — М.; „Духовное возрождение“, 1998; Бен-Леви С. *Англо-русский толковый словарь библейско-религиозной лексики.* — М.: КАРО, 2000; Бугаєва І. В., *Словарь ударений религиозной лексики. Словарь сокращений религиозной лексики.* — М.; „Круг“, 2009; Воскобойников В. М. *Энциклопедический православный словарь.* — М.: „Эскимо“, 2005; Живов В.М. *Святость. Краткий словарь агиографических терминов.* — М.: Инозис, 1994; Малов А. *Краткий священный словарь.* — СПб., Росс. Акад. Наук, 1835. IV; Мак-Ким Дональд К. *Вестминстерский словарь теологических терминов.* — М.: Республика, 2004; Матвеев С. А. *Англо-русский теологический словарь.* — М.: Астрель, 2006; *Полный православный богословский энциклопедический словарь.* В 2-х т. — М.: Изд. отдел Московского Патриархата, 1992. (репр. воспр. изд. 1913); Складаревская Г. Н., *Словарь православной церковной культуры.* — СПб.: „Наука“, 2000; *Словарь литургических терминов /*Ред. О. В. Шайкевич, П. Сахаров. — М., 1998.

⁶ Брија Ј., *Речник православног теологичког.* — Београд, Богословски факултет СПЦ, 1999; Вукичевић Б., *Речник православног енглеско-српског и српско-енглеског.* — Београд, „Језикословац“, 2004; Добрић А., *Српско-енглеског и енглеско-српског теолошког речника.* — Београд, Хришћански културни центар, 2008; Јандроковић М., *Немачко-српског и српско-немачког теолошког речника.* — Београд, Хришћански културни центар, 2007.

⁷ Паламарјук В., *Богословски славјано-руско-англијски словарь.* — Черновци, „Золоті литаври“, 2001.

Посебан аспект бављења теолошком терминологијом јесте онај који извире из потреба њеног наставног презентирања за потребе овладавања језиком струке у теолошком образовном профилу. У овој области у словенском ареалу за сада није било ни теоријских истраживања, ни лексикографских остварења (дидактичких преводних речника теолошке терминологије). Рад који сада нудимо пажњи научне јавности настоји да попуни празнину у литератури ове врсте.

Овладавање руским језиком у сфери теологије и духовности незамисливо је без постојања специјализованог речника који би својом структуром и методологијом лексикографске обраде одговарао потребама изграђивања не само преводилачке, него и комуникативне, а делимично и лингвокултуролошке компетенције. Речник који смо понудили пажњи заинтересоване научне и стручне јавности (К. Кончаревић, М. Радовановић, *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Службени гласник — Хришћански културни центар, 2012) представља први речник овог профила у руско-српској и српско-руској лексикографији. По количини двојезично семантизоване лексичке грађе он спада у лексикографске приручнике средњег обима (у сваком разделу садржано је око 4.000 базичних одредница, док је додатни материјал груписан у шест регистара — *Регистар библијских антиројонима и ѿојонима*, *Регистар канонских индивидуалних антиројонима*, *Регистар најфреквенцијних руских скраћеница у ѿексѿовима из ѿеолоѿије и ѿравославне духовности*, *Оѿшѿеѿрихваћене руске скраћенице за називе канонских библијских књѿиѿа*, *Свешѿенослужѿељѿи Православне Цркве: ѿѿѿѿуле и еѿѿѿеѿѿѿске формуле обраћања у руском језику*, *Еѿѿѿеѿѿѿске формуле у еѿѿѿѿоларном дискурсу унутарцрквене комуникаѿије у руском језику*), а по задатим циљевима комплексно је карактера, јер треба и може да служи за развијање како пасивних, тако и активних комуникативних способности, тј. за читање и превођење (служење литературом), говорење и писање у сферама унутарцрквене комуникаѿије и академске теологије. Подразумева се да за кориснике са српским матерњим језиком (којима је речник у првом реду и намењен) руско-српски раздео има доминантно пасивни, а српско-руски раздео — активни карактер.

Као речник средњег обима, руско-српски раздео (*Руско-српски речник*) обухвата и преводно семантизује лексички фонд који покрива у високом проценту (преко 90%) текстове свих компоненти сакралног функционалностилског комплекса (научно-богословског, информативно-публицистичког, књижевнуметничког, административно-пословног стила у сфери деловања Цркве, као и колоквијалног израза унутарцрквене комуникаѿије — православног социолекта) и свих сакралних жанрова савременог руског језика: светописамских (псалам, молитва, парабола, посланица и др.), богослужбених — химнографских (акатист, тропар, кондак, *икос*, стихира, канон, молитва, служба Светоме), хагиографских (житија, животописи Светих, казивања о чудима) и омилитичких (проповед), административних (записници са седница црквених органа и организација, молбе упућене црквеној јерархији, синодални и епархијски укази, одлуке, посланице, саопштења за јавност), научно-теолошких (оригинални и преводни чланак, дисертација, приказ, критика, монографија, уѿбеник, енциклопедија), информативних (новински чланак, аналитички чланак, коментар, интервју, репортажа), као и колоквијалних етикеѿѿѿѿских жанрова (стандардизоване формуле које се користе у унутарцрквеној комуникаѿији, нпр. поздрављања при сусрету и на расанку, честитања, утехе, саучешћа), те је помоћу њега могуће читање, разумевање и превођење разноврсне теолошке и литературе из области духовности на руском језику.

Помоћ при читању, разумевању и превођењу теолошке и духовне литературе на руском језику важна је, али не и једина намена овог речника. Једнако значајна њему задата функција је и помоћ у стицању лингвистичких знања као и подршка у развијању активних комуникативних способности. У том циљу многа преводно семантизована значења илуструју се синтагмама и реченицама, дају се информације о облицима речи и о њиховој лексичкој и синтаксичкој спојивости, указује се на стилску карактеристику речи или одређеног значења, саопштавају се лингвокултуролошки подаци, указује се на међуодносе лексема унутар руског лексичког система, скреће се пажња на међујезичка диференцирања са интерферентним последицама у двојезичној пракси и сл.

Основна намена српско-руског раздела (*Српско-руски речник*) је помоћ корисницима у оспособљавању за активно коришћење и служење руским језиком. У реализацији ове функције други раздео се значајно ослања на претходни, где се траже и налазе бројне лингвистичке информације, али он представља и својеврсну допуну за руско-српски раздео јер ће се ту наћи преводна семантизација извесног броја лексема које, пре свега због препознатљивости, нису нашле места у руско-српском разделу.

Пошто је ово дело претежно намењено корисницима чији је матерњи језик српски, а руски језик уче и усвајају у својој средини, знатан простор у речничким чланцима издвојен је за синтагматско и реченично илустровање преводно семантизованих значења, а та двојезична грађа је намењена у првом реду за активно коришћење, тј. усмену и писмену продукцију. У том циљу овде је доминантна пажња посвећена лексичкој и синтаксичкој спојивости као комплексном и сложеном међуодносу руског и српског језика. Стога су бројне лексеме обрађене у опширним комплексним речничким чланцима.

У стварању овог лексикографског дела аутори су се критички ослањали на обимну лексиколошку и лексикографску литературу, као и на сопствено наставно, научно и преводилачко искуство. При изради речника коришћени су богословске енциклопедије и једнојезични термилошки речници, преводни термилошки речници, општи интерпретативни речници руског, црквенословенског и српског језика и преводни руско-српски речници, а велики број лексема ексцерпиран је и из примарних извора — теолошких и дела из области православне духовности разних стилова и жанрова на руском и српском језику.

Задатак састављања једног оваквог речника био је утолико тежи уколико се узме у обзир неразрађеност критеријума на које смо се могли ослонити приликом избора одредница њихове лексикографске презентације. Наиме, у литератури не постоји јединствен став око инвентара терминосистема теологије. Тако, А. К. Гадомски у оквиру тога терминосистема издваја (а) општерелигијску лексику — лексеме којима се означавају појмови присутни у свим монотеистичким религијама, (б) лексеме заједничке свим основним хришћанским конфесионалним заједницама и (в) лексеме својствене различитим хришћанским конфесијама и деноминацијама (Гадомский 2006: 150–157). Неки аутори у класификацији се ограничавају само на једну конфесију: рецимо, Г. Н. Скљаревска посматра искључиво вокабулар „православне црквене културе“, издвајајући у њему следеће тематске групе: (а) основни појмови верске доктрине и богословска терминологија; (б) лексика хришћанског морала; (в) називи сакрамената; (г) називи чинова небеске јерархије; (д) елементи црквеног календара (црквени празници, дневни, седмични и годишњи богослужбени круг); (е) форме и елементи богослужења; (е) храм и његови делови;

(ж) богослужбени предмети; (з) делови свештеничких одежди; (и) називи чланова црквене јерархије (Скляревская 2007: 8–9). Разрађенију поделу, опет на материјалу православне теологије и духовности, даје И. В. Бугајова, издвајајући следеће групе: (а) теоними и агионими; (б) најважнији богословски појмови; (в) називље степена свештенства и црквене јерархије; (г) сакраменти, облици и елементи богослужења; (д) храм и ентеријер храма; (е) речи и изрази који означавају деловање и појаве у животу православног верника; (ђ) елементи црквеног календара и црквени празници; (е) свештеничке одежде и њени делови; (ж) богослужбени предмети и црквене утвари; (з) називи елемената система духовног образовања; (и) називи за предмете и појаве из монашког живота; (ј) терминологија иконописа и црквене музике; (к) устаљени изрази, фразеологизми, ситуативни и етикетни клишеи из унутарцрквене комуникације (Бугаева 2008: 149–152).

Процедура израде речника укључивала је неколико етапа: (а) теоријско заснивање структуре речника, одабира и презентације лексема, (б) селекцију грађе на основу извора — примарне (теолошка научна и уџбеничка литература, информативни материјали, црквено-правна, црквено-дипломатска документа, посланице, проповеди) и секундарне литературе (речници), (в) лексикографску обраду одредница и (г) апробирање материјала у наставној пракси.

У вези са (а) основна дилема састојала се у томе који ће слојеви лексике бити презентирани. С обзиром на намену речника, определили смо се за вишеслојност лексикографског материјала, његово заступљивање по центрима, тако да у најужи круг уђу термини теолошких дисциплина утемељених у Православној и Римокатоличкој цркви (библистика, патрологија, систематско богословље, црквено-историјске и богословско-практичке дисциплине), следећи концентар чине термини контактних и комплементарних наука (филозофија, психологија, педагогија, право, историја уметности, музикологија), потом општенаучна лексика, да би се у најширем центру нашле стилски неутралне лексеме из општеупотребног језика које би се условно могле назвати религијско-црквеном лексиком, претежно православне, али по потреби и римокатоличке, протестанске, јудаистичке и исламске провенијенције (конфесије и деноминације традиционално присутне на тлу Русије и Србије): теоними, агионими, агиоантропоними, називи места трансцендентне стварности, називи конфесија, верских покрета и њихових припадника, називи структурних јединица Цркве или друге верске заједнице, њених органа и организација, припадника клира, сакралних објеката, делова богослужбеног простора, сакралних предмета, одежди, обредне хране, празника, постова, итд.). Значајно место припало је и лексемама и устаљеним синтагмама из дипломатске, економске, правне, сфере образовања и масмедија присутним у текстовима везаним за екуменску, миротворну, економску и мисионарску делатност Цркве, као и за систем богословског школства. Поред апелативне, определили смо се да у речник, с обзиром на фреквентност у сакралном дискурсу и специфичности у ортографском, ортоепском и граматичком обликовању, уђе и ономастичка лексика, презентирана у посебним регистрима — библијских антропонима и топонима и канонских (календарских) антропонима.

Етапа (б) навела нас је на проширивање вокабулара и по етимолошком, и по историјском критеријуму: по првом, у речник је укључен велики број одредница црквенословенског порекла, с обзиром на њихову активну употребу у сферама које су предмет нашег интересовања (у теологији срећемо мноштво термина црквенословенске провенијенције, а у документима Цркве, проповедима, званичним са-

општењима коришћење црквенословенских лексема и идиома као средстава жанровске стилизације) (Зозикова 2004: 38–44; Ярмульская 2008: 30–40), као и интернационализама (пре свега лексике старогрчког, старохебрејског и латинског порекла); по другом, показало се да је за низ теолошких дисциплина, посебно за литургику, канонско право, историју Цркве, црквену уметност, музикологију од изузетног значаја познавање не само савремених, него и термина који се данас могу сврстати у историзме и архаизме (*извечные, особь сущие монастыри, демественник, экдик, великий скевофилак* и сл.). Најзад, праћење литературе из дисциплина попут упоредног богословља и историје религије изискује и овладавање најфреквентнијим јединицама везаним за терминосистеме других хришћанских, али и водећих светских нехришћанских конфесија, па сходно томе и њихово заступљавање у речнику, као што је адекватно праћење литературе из историје и савременог живота Руске цркве, литургије и руске црквене уметности изискивало уношење низа лексема везаних за старообредништво, његове фракције у историји и данас (*беспоповцы — федосеевцы, аристовы, титловцы, тропарицики, даниловцы, филипповцы, адамантовы, аароновцы, поморцы, самокрещенцы, рябиновцы, дырники, мелхиседеки, странники (бегуны) часовенные; ветковцы (беглоповоцы) — диаконское согласие, лужковцы, тульское согласие, бугровцы; единоверы, нетовцы — отрицанцы, подначальники, староспасовцы, новоспасовцы, отрицанцы, немолляки; поповцы*) и особености култа (*начал — малый, большой; прощальный, общительный; приходные и исходные поклоны; семипоклонный начал; анененайки; раздельноречие, хомония, наонное пение; кацея; лестовка; подручник*) (исп. Кончаревих 2006: 143–172).

У етапи (в), с обзиром на дидактичку намену нашег речника (исп. Морковкин — Трушина 1986: 94–197), определили смо се да, поред семантизације, сваки речнички чланак садржи и друге релевантне информације: акценатску, по потреби граматичку, а пре свега валентносноу карактеризацију лексема (типа: *молиться о здравии и спасении — молити се за здравље и спасање*), указивање на односе унутарлексичке системности, устаљене синтагме, фразеологизме, афоризме, карактеристичне примере употребе у разним контекстима. Навешћемо као илустрацију неколико речничких чланака:

А. Семантизација термина:

икона — икона ♦ **икона для царских врат** — икона за царске двери ♦ **икона в деревянной рамке** — икона у дрвеном оквиру ♦ **икона в киоте** — икона у специјалном застакљеном оквиру ♦ **икона в металлической рамке** — икона у металном оквиру ♦ **икона в ризе** — икона у окову ♦ **житийная икона** — икона са житијем ♦ **живописная икона** — сликана икона ♦ **запрестольная икона** — 1. запрестона икона Васкрсења Христовог, која се налази са источне стране олтара 2. запрестона икона Пресвете Богородице која се налази са источне стране олтара, а за време литија носи се на челу поворке ♦ **праздничная икона** — празнична икона **храмовая икона** — храмовна икона ♦ **целовальная икона** — целивајућа икона ♦ **чудотворная икона** — чудотворна икона ♦ **прикладываться, приложиться к иконе** — клањати се, поклонити се икони и целивати је ♦ **витрина для икон** — излог за иконе (у храму, црквеној продавници и сл.) ♦ **полка под иконы** — полица за иконе ♦ **икона Божией Матери, именуемая „Живоносный Источник“** — икона Мајке Божије „Извор Живота“

литургический — литургијски; литургички ♦ **литургическая практика** — литургијска пракса ♦ **литургическое возрождение** — литургијска обнова, препород ♦ **литургиче-**

- ское движение — литургијски покрет ♦ **литургијско общество** — литургијска заједница ♦ **литургијско собрание** — литургијско сабрање ♦ **литургијска наука** — литургија
- литургија** литургија ♦ **чин Божественной Литургии** — поредак Божанствене Литургије ♦ **Литургија Преждеосвященных Даров** — Литургија Пређеосвећених Дарова ♦ **Литургија оглашенных** — Литургија оглашених (катихумена) ♦ **Литургија верных** — Литургија верних ♦ **Василиева Литургија** — Литургија светог Василија Великог ♦ **Златоустава Литургија** — Литургија светог Јована Златоустог ♦ **совершать Литургию** — служити Литургију
- богословље** — богословие, теологија ♦ **догматско богословље**, **догматика** — догматическое богословие ♦ **упоредно богословље** — сравнительное богословие ♦ **морално богословље** — нравственное богословие ♦ **пастирско богословље** — пастирское богословие ♦ **мисионарско богословље**, **мисологија** — мисионерское богословие ♦ **апофатичко богословље** — апофатическое богословие ♦ **катафатичко богословље** — катафатическое богословие ♦ **магистар богословља** — кандидат богословия
- теологија** — богословие, теологија ♦ **систематска теологија** — основное богословие ♦ **схоластичка теологија** — схоластическое богословие ♦ **кључна питања савремене теологије** — ключевые вопросы современного богословия ♦ **појмовно-категоријални апарат теологије** — понятийно-категориальный аппарат богословия ♦ **савремени токови теологије** — современные богословские направления \ в. **богословље**
- апостол** — апостол ♦ **ученици светих апостола** — мужи Апостольские ♦ **апостол незнабожаца** [*ай. Павле*] — апостол язычников ♦ **један од седамдесеторице апостола** — апостол от семидесяти ♦ **Сабор седамдесеторице апостола** [*йразник*] — Собор семидесяти апостолов ♦ **Часне вериге апостола Петра** [*йразник*] — поклонение веригам апостола Петра ♦ **откривење апостола Јована Богослова** — откровение апостола Иоанна Богослова
- Апостол** [*дојслужб. књиџа*] — Апостол, Апостол-апракос, Апостол-лекционарий ♦ **одломак**, **фрагмент из Апостола** — Апостольское чтение, отрывок из Апостола

Б. Семантизација терминологизоване општеупотребне лексике:

- чудо** — чудо ♦ **еванђелски чудеса** — јеванђелска чудеса ♦ **чудо исцеления глухого косноязычного** — чудо исцеления глувонемого ♦ **чудо исцеления согбенной женщины** — чудо исцеления згрчене жене ♦ **чудо исцеления больного водяной** — чудо исцеления болесника од водене болести ♦ **чудо исцеления десяти прокаженных** — чудо исцеления десеторице губаваца ♦ **чудо исцеления сына царедворца** — чудо исцеления сина царава човека ♦ **чудо исцеления при купальне Вифезда** — чудо исцеления у бањи Витезди ♦ **чудо исцеления слепорожденного** — чудо исцеления човека слепог од рођења ♦ **чудо исцеления дочери Сирофиникиянки** — чудо исцеления Хананејкине кћери ♦ **чудо исцеления расслабленного** — чудо исцеления раслабљеног ♦ **чудо исцеления кровотоочивой женщины** — чудо исцеления крвоточиве жене ♦ **чудо исцеления сухорукого** — чудо исцеления сухоруког болесника ♦ **чудо исцеления бесноватого отрока** — чудо исцеления бесомучног дечака ♦ **чудо претворения воды в вино** — чудо претварања воде у вино ♦ **чудо усмирения бури** — чудо стишавања буре на мору ♦ **чудо хождения по водам** — чудесно ходање по води
- брод** — 1. судно, корабљ; 2. *архий.* неф ♦ **Брод спасења** [*Црква*] — Корабљ спасения ♦ **централни брод базилике** — центральный неф базилики
- чин** — 1. [*дело*] поступок, действие, деяние; деятельность; 2. [*йоредак службе, обреда*] последование; 3. [*звање*] сан, духовное звание ♦ **стваралачки чин** — творческая деятельность ♦ **чин Божанствене Литургије** — последование Божественной Литургии ♦

чин мале схиме (мандије) — последование малой схимы (мандии) ♦ **чин** велике схиме — последование великой схимы ♦ **чин** треће-шестого часа — последование три-текты ♦ **чин** јеромонаха — сан иеромонаха ♦ **јерејски чин** — сан иерея ♦ **чин** презвитера — пресвитерский сан ♦ **епископски чин** — сан епископа ♦ **посвећење у чин** — посвящение в сан ♦ **унапредити у чин** архимандрита — возвести в сан архимандрита ♦ **примати свештени чин** — принимать духовный сан ♦ **одузимати свештени чин** — лишати духовного сана ♦ **свргавање из чина** — извержение из сана ♦ **одлучење из чина** — отлучение из сана ♦ **одрећи се свештеног чина, распопити се, раскалуђерити се** — сложить с себя духовное звание

V. Семантизација полисемичних лексема:

обратити се, обраћати се — 1. обратиться, обращаться (к кому-л., к чему-л.); 2. [са усрдном молбom, молићивом] воззвать, взывать (к кому-л.); 3. [о вери, вероисповеcтiji] обратити се, обращаться (во что-л.) ♦ **обратити се свештенику** — обратиться к священнику ♦ **обратити се коме за помоћ** — обратиться кому-либо за помощью ♦ **обратити се коме са молбom** — обратиться кому-либо с просьбой ♦ **обратити се у хришћанску веру** — обратиться в христианскую веру ♦ **обратити се (обраћати се) Богу са усрдном молитвом** — воззвать (взывать) к Богу ♦ **свештеник се у проповедима усрдном молбom обраћао савести својих парохијана** — священник в проповедях зывал к сердцам прихожан

обратити, обраћати — 1. [усмерити] обратить, обращать (кого-л., что-л. на кого-л., что-л.) 2. [о вери, вероисповеcтiji] обратить, обращать (кого-л. во что-л.) ♦ **обратити пажњу на кога** — обратить внимание на кого-либо ♦ **обратити кога на прави пут** — обратить кого-либо на путь истинный ♦ **обратити кога у своју веру** — обратить кого-либо в свою веру ♦ **обратити идолопоклонике у хришћанство** — обратить идолопоклонников в христианство

обраћање, обраћење — 1. [коме] обращение (к кому-л.); 2. [о вери, вероисповеcтiji] обращение (во что-л.); 3. [са усрдном молићивом, молбom] зывание ♦ **обраћање Патријарха народу** — обращение Патриарха к народу ♦ **обраћање у хришћанство** — обращение в христианство ♦ **обраћање Господу са усрдном молитвом** — зывание ко Господу \ в. вапај

V. Семантизација међујезичких хомонима и паронима:

беседа — 1. разговор; интервју; 2. излагање на одређену тему са учешћем слушаца у размени мишљења, расправи, дискусији ♦ **беседа Христа с самарјанком** — Разговор Христа са Самарјанком ♦ **духовная беседа** — духовни разговор ♦ **душеполезная беседа** — душекористан разговор ♦ **вести беседу** — водити разговор

беседа — речь, выступление, слово; проповедь ♦ **изговорити беседу** — произнести речь, проповедь ♦ **Беседа на Гори бидл.** — Нагорная проповедь

У неким случајевима, пре свега при семантизацији назива сакралних објеката, титула свештених лица, структурних јединица Цркве, обреда морали смо водити рачуна о терминолошким варијацијама шире социолингвистичке природе у српском (српскохрватском/ хрватскосрпском) језику, тј. о постојању дублета на основу социокултурних и конфесионалних традиција одређених регија (оних под доминантно православним и оних под доминантно римокатоличким утицајем), као и дублета везаних за његову источну и западну варијанту, нпр. **таинство** ‘свешта Тајна; оџајсиво, сакраменџи’; **питургија** ‘лићурџија; миса’; **приход** ‘џарохија; жуџа’; **инок** ‘монах, калуђер; редовник’, и сл.

Посебну пажњу посветили смо семантизовању лексема са доминантним национално-културном компонентом (нееквивалентна и лексика са конотацијом), примењујући поступке транскрипције, калкирања и/или давања описне дефиниције (о типологији и лексикографској обради сакралне лексике са доминантним национално-културном компонентом детаљније в. Бајић 2010: 112–131; Кнежевић 2010: 24–35, Кончаревић 1999: 205–218), на пример: **беспоповшина** ‘беспоповштина (старообредничка фракција која не признаје свете Тајне, свештенослужитеље, обреде)’; **двадцатка** ‘црквеноопштински одбор (у РПЦ) (*разі.*)’; **епархиално собрание** ‘епархијско сабрање, највиши орган власти у епархији, уз чије садејство архијереј управља њоме (у РПЦ)’; и др. Издвојићемо и неколико карактеристичних примера из српско-руског раздела:

василица — празничный хлеб, который готовится ко дню памяти святого Василия Великого (1/14 января)

Детинци — третье воскресенье перед Рождеством (праздник, посвящённый в Сербской Православной Церкви детям; в этот день дети дарят подарки родителям) \ в. **Материце, Оци**

задужбина — задужбина (имущество, пожертвованное или завещанное на благотворительные или культурно-просветительные цели, а также учреждения и сооружения, созданные на завещанные средства)

задужбинар — основатель задужбины \ в. **задужбина**

запис — дерево с крестобразной зарубкой или деревянный крест, у которого в определённый день совершаются молебны

Материце — второе воскресенье перед Рождеством, Неделя святых Праотец (праздник, посвящённый в Сербской Православной Церкви матерям; в этот день матери дарят подарки детям) \ в. **Детинци, Оци**

парохијал — ежегодные или ежемесячные взносы прихожан на содержание прихода и служителей

патарице — следующий день после праздника „славы“, именин и т.п. \ в. **слава**

полажајник, положајник, полазник — первый посетитель дома в день Рождества

светосавље — особое почитание духовного наследия святого Саввы Сербского и всех последовавших за ним сербских святых

свечар — человек, отмечающий праздник в честь святого покровителя своей семьи \ в. **слава**

слава — 1. слава, известность; репутация; честь, доброе имя; 2. [*крсна слава*] праздник в честь святого покровителя семьи (храма, учреждения и т.п.) ♦ **храмовна слава** — храмовой (престольный) праздник

славски — относящийся к празднику „славы“ ♦ **славска икона** — икона святого покровителя семьи ♦ **славска свећа** — свеча, которая зажигается в день праздника „славы“ ♦ **славско жито (кољиво)** — кутья из пшеницы, которая готовится ко дню праздника „славы“ ♦ **славски колач** — праздничный круглый хлеб с украшениями из теста сверху \ в. **слава**

тримирје — полное воздержание от пищи и питья в понедельник и вторник первой седмицы Великого поста

тромирити — полностью воздерживаться от пищи и питья в течение трёх дней

чесница — рождественский пирог

чуваркућа — пасхальное яйцо, хранимое до Юрьева дня (весеннего) или до следующей Пасхи

Руско-српски и српско-руски теолошки речник, чију смо концепцију овде изложили, успешно је прошао и етапу (г). Аprobирање је извршено на основу верзи-

је из 2008. године израђене у виду скрипата⁸, која је током двогодишње употребе на основу искустава у раду са студентима и запажања самих студената везаних за њихово самостално служење речником значајно допуњена и модификована. Речник се показао се као незаобилазно средство обогаћивања лексичког фонда студената, одигравши важну интегративну улогу у систему средстава наставе руског језика у теолошком образовном профилу⁹. Међутим, сматрамо да је сфера примене и овог, и других сличних лексикографских остварења далеко шира: она се везује како за преводилачку, тако и за делатност на нормирању и стандардизацији теолошког терминосистема. А планско и сврсисходно изграђивање терминолошког апарата богословске науке и разних аспеката деловања Цркве битан је чинилац превазилажења терминолошки пропуста изазваних проблемима превођења традиционалне терминологије црквенословенске провенијенције, експанзијом теолошких истраживања данас, али и ширењем домена унутарцрквене комуникације и уједно неопходан предуслов њиховог даљег развоја.

Анотација: В работе сначала дается обзор научного изучения и лексикографической обработки богословской терминологии в славянском ареале, а потом рассматриваются методологические вопросы конструирования учебного богословского словаря (К. Кончаревић, М. Радовановић, *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Службени гласник — Хришћански културни центар, 2012), как первого словаря данного профиля в русско-сербской лексикографии. Анализируются организационные принципы и решения в плане конструирования, нашедшие применение на разных этапах составления словаря: (а) теоретическое обоснование структуры словаря, отбора и презентации лексем, (б) отбор материала на основании источников — первичной (богословская научная и учебная литература, информативные материалы, церковно-правовые, церковно-дипломатические документы, послания, проповеди) и вторичной литературы (словари), (в) лексикографическая обработка словарных единиц и (г) апробация материала на практике обучения русскому языку как инославянскому в богословском профиле.

Кључеве слова: Теолингвистика, лексикографија, богословска терминологија, руски језик, српски језик, преводне терминолошке словари.

Литература

- Баич 2010:** Баич, Р. „Светосавле“ в лексике современного сербского языка. [В сб.:] Плисов, Е. В. (ред.), *Проблемы изучения религиозных текстов. Межвузовский сборник научных трудов*. Нижний Новгород: Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова, 2010, стр. 112–131.
- Бугаева 2008:** Бугаева, И. В. (2008). *Язык православных верующих в конце XX — начале XXI века*. Москва: РГАУ — МСХА им. К. А. Тимирязева.

⁸ К. Кончаревић, *Руско-српски речник теолошке терминологије*. Скрипта. Београд: Православни богословски факултет, 2008.

⁹ У теолошком образовном профилу тренутно се користе следећи уџбеници и приручници: (а) средњошколски К. Кончаревић, *Первый диалог. Уџбеник руској језика за први разред српских православних бојословија*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 2000. (друго издање 2006); К. Кончаревић, *Радошћ обшенија. Уџбеник руској језика за други разред српских православних бојословија*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 2001; и (б) високошколски — К. Кончаревић, *Руски језик у унутарцрквеној комуникацији: христомашинија. Приручник за студенте прве године основних студија и студенте дипломских студија (мајстер)*. Скрипта. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2008; К. Кончаревић, *Руски језик у теологији: обликовање теолошкој шексиа, техника превођења*. Београд: Православни богословски факултет — Институт за теолошка истраживања, 2011.

- Гадомский 2006:** Гадомский, А. К. (2006). *Русско-польская терминология теолингвистики*. Ученые записки Таврического Национального Университета, 19 (58), № 1, стр. 147–157.
- Зозикова 2004:** Зозикова, М. (2004). *Церковнославянизмы в контексте современной языковой динамики*. [В сб.:] Градинарова, А. (ред.), *Динамика языковых процессов: история и современность*. София: Херон Прес, стр. 35–47.
- Кнежевић 2010:** Кнежевић, И. (2010). *Теолошки дискурс енглеског и српског језика: лексичко-семантички и стилистички проблеми превођења*. Београд: Институт за теолошка истраживања — Православни богословски факултет, 2010.
- Кончаревић 1999:** Кончаревић, К. (1999). *Руска лексика из религијско-црквене сфере и њена лексикографска обрада (социолингвистички и лингвокултуролошки аспекти)*. [У зб.:] *Творбена и лексичка семантика у српском и другим словенским језицима. Радови са IV лингвистичкој скупи „Бошковићеви дани“ (Подгорица, 8–9.10.1998)*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, стр. 205–218.
- Кончаревић 2006:** Кончаревић, К. (2006). *Руско старообредништво кроз призму лингвокултурологије (оiled функционалне анализе)*. Црквене студије, 3, стр. 143–172.
- Морковкин, Трушина 1986:** Морковкин, В. В., Трушина, Л. Б. (ред.) (1986). *Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному*. Москва: Русский язык, 1986.
- Скляревская 2000:** Скляревская, Г. Н. (2000). *Словарь православной церковной культуры*. Санкт-Петербург, „Наука“, 2000.
- Ярмульская 2008:** Ярмульская, И. Ю. (2008). *Современное духовное послание как документ Церкви*. Волгоград: Волгоградский государственный университет, 2008.